

Utopien som forbrug

BOGESSAY. Klavs Birkholms *Efter mennesket* viser hvordan teknofascination, optimeringsteknologier og en ekstrem individorienteret konkurrencementalitet i et nyliberalt samfund går hånd i hånd. Den store taber er den kritiske tænkning og en etisk-æstetisk sensibilitet.

ALEXANDER CARNERA
Forfatter og essayist

Drømmen om et forbedret menneske er gammel. Kendt er Ikaros, hvis far Daidalos forsynede ham med vinger, så de sammen kunne flyve bort fra fangenskab på Kreta. Det nye er at forskningen i dag arbejder på at frembringe forskellige teknologier, der bringer os nærmere drømmens indfrielse. Vi er måske på vej ind i den posthumane epoke, hvor cyborgene bryder med den vestlige forestilling om det autonome subjekt, hvor det uorganiske tænkende liv kommer til at erstatte det organiske og udtrykke en identitet der ikke er funderet i en organisme med en sjæl.

I 2003 bliver journalisten Klavs Birkholm, som nyudnævnt medlem af Det Etske Råd, stillet overfor en rapport om mikroinsemination, i tilfælde hvor manden har ringe sædkvalitet. Til hans forbløffelse konstaterede han at Rådet fandt hensynet til det infertile par mere tungtvejende end de samfundsmæssige betænkeligheder ved at suspendere den naturlige udvælgelse. «Det helt individuelle valg af egeninteresse (nyliberalismen igen!) var trængt ind i Det Etske Råd,» skriver Birkholm i sin nye bog, *Efter mennesket*. Han stod alene med sin forbløffelse, men en enkelt sidebemærkning fra hans pen fik lov at stå:

«Personligt ser jeg det som udtryk for både overmod og dødsforagt på menneskehedens vegne at ville gribe så uanfægtet ind mod naturens visdom, som forplantningsteknologien her er i gang med. Og med hvilket formål? Formålet er jo ikke at hjælpe et barnløst par til at få en graviditet, det kunne gøres på anden vis. Formålet er at hjælpe parret til et barn, som lige præcis bærer faderens genetiske aftryk.»

FASCINATION OG OPTIMERING

At ledende læger ikke kender konsekvenserne ved inseminering af sædceller med ringe mobilitet, bekymrer dem ikke. Sagen er at teknologien vinder frem. Mere end fem procent af en årgang nyfødte danskere er nu kunstigt frembragte, et tal der stiger overalt i verden. Interesseorganisationer lige fra Ufrivilligt barnløse til Landsforeningen for bøsser og lesbiske understøtter udviklingen. I realiteten er det en forbrugerinteresse, mener Birkholm. Med en øget forskning for forbedring og optimering opstår en øget forventning og utopisk forestilling om at få større og stærkere og sundere børn, om et liv uden smerte og sygdom og lettelse. Designerbørn og præmieæg er allerede i støbeskeen. En utopi der er på vej til at blive inddraget i den nyeste rettighedstænkning. Ikke kun den etiske, men også den politiske og kritiske tænkning om værdier, er næsten forsvundet. Hvad er der sket?

Det nye er ikke at vi kan frembringe ting og gøre det, det nye og foruroligende er «at mennesket i en vis forstand kaster sig op til at være artens ingeniør». Vi bevæger os fra «normalisering til udformning efter ønske». Birkholm citerer her Nikolas Rose: «Tidligere interventioner fra eksperters side blev anvendt til at kurere patologier, til at rette op på generelt accepterede afvigelser fra en ønskelig funktionsmåde eller til at fremme biopolitiske strategier gennem livsstilsmodifikationer. Nu er modtagerne af disse interventioner *forbrugere* og foretager valg på grundlag af indgangssønsker, som

kan forekomme banale, narcissistiske eller irrationelle og er ikke opstået af medicinsk nødvendighed, men af markedet og forbrugerkulturen.»

Udviklingen af optimeringsteknologier og forbrugsønsker synes at følges ad og styrkes af en øget videnskabelig forståelse for kroppens mekanismer. Birkholms bog viser hvordan teknofascination, optimeringsteknologier og en ekstrem individorienteret konkurrencementalitet i et nyliberalt samfund går hånd i hånd. Den store taber er den kritiske tænkning og en etisk-æstetisk sensibilitet.

MELLEM BEHANDLING OG OPTIMERING

Det er svært ikke at blive fascineret af de mange nye teknologier der i disse år dukker op, hvor det som for få år siden lignede science fiction nu forekommer at være en del af virkeligheden. For tyve år siden sagde den franske filosof Michel Serres, i en samtale med Bruno Latour, at menneskets store udfordring i fremtiden vil være at sørge for at teknologien ikke tager over og «tænker tankeløst», i stedet for at mennesket gør sig sine egne tanker.¹ Det handler om overhovedet at bevare den kritiske tænkning uden at blive sentimental eller bagstræberisk.

En lille, undselig lysegrøn eller lyserød sag kan ændre den store historie.»

Det kan være svært at holde hovedet koldt når man bliver stillet overfor en teknologisk udvikling som tiltrækker betydelige investeringer og milliardstore forskningsbevillinger. Men som Birkholm understreger er der for meget på spil til at vi blot kan overlade konsekvenserne af de teknologiske nybrud til fagfolk. For politik handler ikke om at finde tekniske løsninger på tekniske problemer, men om at forholde sig kritisk til værdier og om muligt vælge det gode liv. *Efter mennesket* er i høj grad et bidrag til en selvkritisk refleksion.

Især tre optimeringsteknologier er for alvor brudt igennem: genetisk optimering, medicinsk optimering og cybernetisk optimering. Indenfor genetisk optimering har den biologiske ingeniørkunst udgjort et skræmmebillede siden Hitler-Tysklands eugenik-programmer. Men nutidens screeningprogrammer, som programmet til det danske sundhedssystem fra 2004, er som Birkholm skriver «et arvehygiejnisk program» med det resultat at antallet af børn født med Downs syndrom er faldet drastisk. Birkholm udtrykker bekymring ved udsigten til mulighed for «fuld genetisk kortlægning af fosteret på grundlag af cellefrit DNA eller hele celler fra fosteret allerede i ottende svangerskabsuge, altså før udløbet af grænsen for fri abort». Bag den stadige udvikling af programmerne tilstræbes en «optimal genetisk profil» og bagved lurer tanken om at producere de absolut egnede.

Indenfor medicinsk optimering har vi at gøre med en udvikling der ikke først og fremmest sigter til helbredelse, men til højnelse eller forbedring af menneskets kognitive evner. Mens vi tidligere fortolkede vores identitet socialt, er for-

tolkningsrammen i stigende grad biologisk og medicinsk, eller «somatisk». Vores selvforståelse er forbundet med kroppens udseende og signaler. Vores stigende indsigt i det molekylære niveau betyder at vi som forbrugere knytter vores tilværelse til vitaminpiller, slankemidler, fiskeolier, screeningprogrammer, viagra. Vi bliver tendentielle præ-patienter, mener Birkholm. Det nye er muligheden for at kunne intervenere i de neurokemiske transmissionsmønstre. Man kan påvirke hjernen og centralnervesystemet for at forbedre fænomener som koncentration, hukommelse og stemningsleje, noget der klart overskrider almindelig medikalisering.

Det store fokus på det somatiske – på kravet om sundhed og alles ret til sundhedsydelse – har skabt en veritabel mangedobling af sygdomsdiagnoser, med det resultat at et overvældende antal af mennesker indtager antidepressiver. «I Danmark er 8,2 procent af befolkningen og 10 procent af danske kvinder på antidepressiv medicin,» påpeger Birkholm. «Fra 2001 til 2010 blev antallet af solgte døgndoser fordoblet fra 78 millioner til 167 millioner!» Især brugen af antidepressiver og andre former for følelsesregulering sætter, ifølge Birkholm, de mest alvorlige etiske spørgsmål på dagsordenen.

Kybernetisk optimering skaber intelligente teknologier mellem menneskets nervesystem for at forstærke eller forbedre mentale funktioner. Cyborgene – cybernetisk organisme – hører også med her: fra de vilde forestillinger om rejser i det ydre rum over lunger iltet via solceller til mere almene formål, såsom behovet for at gøre proteser intelligente og bestræbelser på at eftergøre menneskets sans- og bevægeapparat for at udvikle robotterne som hjælpemidler. Deep Brain Stimulation (DBS), der sender impulser til særlige områder i hjernen, kan idealt set bruges mod fedme og depression, men har mange bivirkninger og «overskrider grænsen mellem behandling og optimering».

ETIKKENS ELENDRIGHED

I livets lotteri er ikke alle børn og voksne blevet udstyret med de bedste evner og muligheder. I en situation med stigende krav om præstation, og hvor kun en del af befolkningen har ressourcer til at forbedre denne, skabes øget polarisering og socialt pres der påvirker normdannelsen og den sociale retfærdighed i samfundet. Fortalerne af kognitive optimeringsteknologier anslår en forhøjelse af befolkningens IQ på 3 procent og fremhæver muligheden for at sænke fattighedsraten med 25 procent, nedbringe antallet af mandlige fængselsfanger med 25 procent og nedsætte antallet af mennesker på økonomisk understøttelse med 18 procent. De foreslår at gøre optimering til en rettighed.

Elendigheden i denne «etik», er ifølge Birkholm åbenlys: Den siger at det som gavner mig personligt, også er det mest rationelle for samfundet. I USA og andre steder bliver børnelæger presset af forældre der ønsker væksthormon til deres børn, ikke kun de som er diagnosticeret med lav vækst, men også børn af små forældre. Men hvordan fastsætte en grænse som stadig forskydes?

Det virkelige spørgsmål er, om «vi ønsker at leve i et samfund, hvor forældre føler sig nødsaget til at spendere en for-

mue på at gøre helt igennem sunde børn et par tommer højere,» skriver Birkholm. Det samme spørgsmål går igen, når det gælder præstationsfremmende medikamenter. Ifølge Birkholm truer de nye teknologier de grundlæggende menneskelige værdier som autonomi, værdighed og anerkendelse. Hvis den menneskelige bevidsthed kan gøres til genstand for manipulation der reducerer mennesket til et naturobjekt, mister vi ikke alene vores menneskelighed, men selve naturen. Men hvori består en sådan bioetik?

DET SELVFORHERLIGENDE INDIVID

Præstationsfremmende stoffer indenfor arbejde, underholdning, sport og idræt, får ifølge Birkholm konsekvenser for selvværd, værdighed og anerkendelse: «Følelsen af selvværd spiller en afgørende rolle i hele den sociale dynamik, hvorigenem samfundets organisation og balancer udvikles.» Anerkendelse er afgørende for den sociale kamp, den sociale dynamik, institutionernes og historiens udvikling. Argumentet går på at hvis en operasanger får præstationsfremmende stoffer, eller ligefrem får indopereret en stemmevibratør, har det ifølge Birkholm ødelæggende virkning på hele vores selvforståelse og den heraf affødte sociale dynamik. Anerkendelse og selvværd er et resultat af hårdt arbejde og talentpleje. Kun disse kan siges at være en del «af mig», mens den kunstigt frembragte eksterne manipulation ikke er det og jeg vil ikke kunne tage egen kredit for det.

Man kan spørge hvor stor betydning det har moralsk, at jeg ved at operasangerens «naturlige talenter» afhænger af en hjerneudvikling der er opstået fra fødslen af eller noget der kommer udefra. Men præstationsfremmende midler til at forbedre udøvelsen af eksempelvis klassisk musik – og kunst og performance i det hele taget – fører en række moralske, men også teknologisk problematiske ting med sig. Birkholm siger det ikke direkte, men det ligger implicit i hans argument at æstetisk kognition er knyttet til emotionelle kapaciteter, der aldrig vil kunne formaliseres og derved conceptualiseres så der kan produceres kreativitsfremmende præstationsmidler. Her er vi bundet til praksis. Måske beviset på at vi har brug for mere æstetisk læring end biogenetisk forskning?

Det er en kendt sag at Prozac højner hjernens serotonin og øger følelsen af selvværd. «Hvad nu hvis Martin Luther King havde omformet sin indignation og sit engagement med beroligende selvmedicinering? Leck Walesa? Mikhail Gorbatsjov? Barack Obama?» spørger Birkholm. «En fabriksfremstillet pille, der dagligt langes over disken i hundredevis af doser – en lille, undselig lysegrøn eller lyserød sag – kan ændre den store historie, både den politiske historie og kulturhistorien. Det er i mine øjne det største og mest centrale etiske dilemma i forbindelse med den eksplosive udbredelse af antidepressiv medicin: at kampen for anerkendelse, der er så afgørende for historiens dynamik, risikerer at nedtones.»

For netop at undgå at reducere bioetik til endnu en bindestregsetik, som Žižek har kaldt det, forsøger Birkholm at øge kompleksiteten ved at knytte de etiske dilemmaer til den markedsdrevne individualisme og målingsstrategier og risikovurderinger i New Public Management.